

Legal Requirements Governing Presidential Election Debates with an Emphasis on the Views of Ayatollah Khamenei

Ali Taghinezhad

PhD student in public law, Department of Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

Shahed1368@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Seyyed Mohammad Mehdi Ghamami

Associate Professor, Department of Public and International Law, Imam Sadiq University, Tehran, Iran. (Corresponding author).

mmghamamy@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Mohammadreza Hakakzadeh

Assistant Professor, Department of International Law, Qom Branch, Islamic Azad University, Qom, Iran.

hakakreza@gmail.com

0000-0000-0000-0000

Abstract

Today, one of the most effective tools for presidential election campaigns from the public's perspective is the holding of election debates, which have been organized during five presidential elections between 2009 and 2024. Each candidate, exercising their right to fair campaigning and freedom of expression, can participate in debates to present their views, engage in constructive and fair criticism, and evaluate the proposals of other candidates. In response to the central question—“What are the legal requirements governing election debates from Ayatollah Khamenei's perspective?”—this study adopts a descriptive-analytical method to analyze the existing propositions. A candidate capable of winning the absolute majority of votes is one who, by participating in debates within the framework of national laws and regulations, under the effective supervision of relevant institutions, presents future programs and policies while offering strategic and fundamental solutions to domestic and international issues in line with current circumstances. By examining Clauses (5) and (8) of the 2016 General Election Policies as well as Ayatollah Khamenei's statements, a set of legal obligations and prohibitions specific to election debates has been identified. Both candidates and relevant institutions are required to observe these guidelines, and violations or electoral offenses not only infringe upon people's rights (ḥaqq al-nās) but also distort public opinion. In such cases, the judiciary must exercise precise and effective oversight and take appropriate legal action against unlawful acts or omissions.

Keywords: Elections, election campaigns, debate, presidency, Ayatollah Khamenei.

مقاله پژوهشی

الزامات حقوقی حاکم بر مناظرات انتخاباتی ریاست جمهوری با تأکید بر اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای

علی تقی نژاد

دانشجوی دکتری حقوق عمومی، گروه حقوق، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران..

Shahed1368@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

سید محمدمهدی غمامی

دانشیار، گروه حقوق عمومی و بین‌الملل، دانشگاه امام صادق علیه‌السلام، تهران، ایران. (نویسنده مسئول).

mmghamamy@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

محمدرضا حکاکزاده

استادیار، گروه حقوق بین‌الملل، واحد قم، دانشگاه آزاد اسلامی، قم، ایران.

hakakreza@gmail.com

id 0000-0000-0000-0000

چکیده:

امروزه یکی از بهترین ابزارهای مؤثر تبلیغات انتخاباتی ریاست جمهوری از منظر عموم مردم، برگزاری جلسات مناظرات انتخاباتی است که از سال ۱۳۸۸ تا ۱۴۰۳ در طی ۵ انتخابات ریاست جمهوری، برقرار بوده است. هرکدام از نامزدها با استفاده از حق بر تبلیغات سالم و آزادی بیان، می‌توانند با حضور در مناظره، به طرح بحث و نظریه و نقد سازنده و منصفانه نسبت به پیشنهادهای دیگر نامزدها بپردازند. با توجه به سؤال اصلی مبنی بر اینکه «الزامات حقوقی حاکم بر مناظرات انتخاباتی از منظر آیت‌الله خامنه‌ای چیست؟» به تحلیل گزاره‌های موجود با روش توصیفی-تحلیلی می‌پردازیم. اساساً نامزدی می‌تواند حائز اکثریت مطلق آرا باشد که با حضور در مناظره، در چهارچوب قوانین و مقررات کشور و با اعمال نظارت مؤثر بر جلسات مناظرات توسط نهادهای ذی‌ربط، به ارائه برنامه‌ها و عملکردهای آینده خود پرداخته و راجع به مسائل مختلف ملی و بین‌المللی، راه‌حل‌های راهبردی و اساسی را متناسب با وضع موجود، پیشنهاد بدهد. با ملاحظه بندهای (۵) و (۸) سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵ و همچنین بررسی محتوایی در بیانات آیت‌الله خامنه‌ای، مجموعه‌ای از بایدها و نبایدهای حقوقی مختص مناظرات احصا شده که نامزدها و نهادهای مرتبط باید بدان عمل نمایند و در صورت نقض و یا ارتکاب برخی جرائم انتخاباتی، علاوه بر تضییع حق‌الناس، آرای مردم نیز منحرف گردیده و دستگاه قضایی نیز باید با نظارت دقیق و مؤثر، نسبت به فعل و یا ترک فعل، اقدام قانونی خود را انجام بدهد.

واژگان اصلی: انتخابات، تبلیغات انتخاباتی، مناظره، ریاست جمهوری، آیت‌الله خامنه‌ای.

دسترسی به مقالات نشریه علمی مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی (Open Access) است.

نشریه علمی «مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی» تحت مجوز بین‌المللی

Doi: 10.22034/irsj.2025.482477.1064

مسئولیت مقاله از نظر محتوای علمی و نظرات مطرح‌شده در متن آن، به عهده نویسندگان و یا نویسنده مسئول مقاله می‌باشد و مورد تأیید / عدم تأیید صاحب امتیاز نشریه مطالعات راهبردی انقلاب اسلامی نمی‌باشد.

مقدمه و بیان مسئله

بدون شک، مناظرات انتخاباتی علاوه بر اینکه عامل مهم افزایش مشارکت در انتخابات است، در انتخاب اصلح نیز بسیار حائز اهمیت خواهد بود. یکی از قالب‌های رایج تبلیغات انتخاباتی در دنیا، برگزاری جلسات مناظره نامزدها جهت شناساندن خود، برنامه‌ها، سوابق و کارنامه خودشان است. با توجه به ماهیت جمهوری اسلامی و شیوه‌های موجود ذیل تبلیغات انتخاباتی، باید روش صحیح مناظره از سوی نامزدهای انتخابات ریاست جمهوری اتخاذ گردیده و نهادهای مجری و ناظر بر انتخابات نیز وظایف و تکالیف خود را در چهارچوب قوانین و مقررات کشور، اجرا نمایند. با توجه به تجربیات گذشته و عرف موجود در برگزاری جلسات مناظرات، در این زمینه ضروری و لازم است قواعد و مقرراتی که مستقیم و یا غیرمستقیم، به فن مناظره و حقوق و تکالیف نامزدها و دستگاه‌های ذی‌ربط، ارتباط پیدا می‌کند نیز اصلاح شده و نظارت مؤثر و قابل قبولی راجع به محتوای مناظرات صورت بگیرد. به همین منظور، الزامات حقوقی مناظرات انتخاباتی را باید با دقت و تأمل و از دریچه اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای، بررسی کرد. پیرو این رسالت مهم، نامزدها باید قوانین و مقررات کشور، ملاحظات شرعی و اخلاقی را مد نظر خود قرار دهند و در صورت نقض هرکدام از آنها، نهاد ناظر می‌تواند و یا باید آنها را از صحنه رقابت سیاسی حذف کند؛ چراکه نامزدی که بدون رعایت قوانین و مقررات، ملاحظات شرعی و اخلاقی، طرح یا پیشنهاد خود را ارائه دهد، هم موجب تضییع حق‌الناس گردیده و هم حق انتخاب شدن را ناهموار می‌سازد. با بررسی پژوهش‌های سابق، تاکنون برخی از مواردی که با عنوان «مناظره» مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته است، به شرح ذیل است: در مقاله «شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مناظرات مطلوب انتخابات ریاست جمهوری در ایران از منظر آیت‌الله خامنه‌ای» که توسط آقایان باقری کنی و نعمتی به نگارش درآمده است، به شناسایی مؤلفه‌های مؤثر پرداخته و به دنبال ارتقای کیفیت برگزاری مناظرات بوده و صرفاً در نتیجه‌گیری، کلیاتی از نقش نهاد ناظر نوشته شده و با توجه به موضوع مقاله، ماهیت حقوقی قابل توجهی نداشته است. برخی پایان‌نامه‌ها از جمله «بررسی شیوه‌های مناظرات امام صادق (ع) و مقایسه آن با مناظرات انبیا در قرآن

کریم» نوشته سیده فاطمه میرصفی، «آثار هدایتی مناظرات انبیا در قرآن» نوشته مریم رحیمی و «بررسی و تحلیل گفتمان مناظره‌ای در نامه‌های نهج‌البلاغه» نوشته محمد مالمیر، فقط از جنبه اسلامی به نگارش درآمده و از منظر حقوقی، بررسی نشده است. در پایان‌نامه «علل سیاسی - اجتماعی و حقوقی پدیده تخریب و مبارزات منفی در انتخابات ریاست جمهوری ایران (بررسی مقایسه‌ای انتخابات ریاست جمهوری ۱۳۸۸ و ۱۳۹۶)» نوشته ساسان مرادی در سال ۱۳۹۷، به زمینه چرایی مبارزات انتخاباتی در ایران به‌عنوان یک رقابت منفی و غیراخلاقی بررسی شده و طبق نتایج به‌دست‌آمده، عواملی مانند «عدم گزار به جامعه مدنی و نبود احزاب، ضعف شدید قوانین در زمینه جلوگیری از تخریبات، پیگیری نکردن تخلفات انتخاباتی از طرف قوه قضائیه، خصلت ذاتی خود انتخابات به‌عنوان یک مبارزه قدرت و سوگیری نهادهای ناظر و اجراکننده انتخابات» را از مهم‌ترین دلایل تخریب در انتخابات برشمرده و صرفاً علل حقوقی پدیده تخریب و مبارزات منفی در انتخابات ریاست جمهوری و مقایسه آن در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۹۶ را ذکر نموده است که با موضوع این مقاله، ارتباط مستقیمی ندارد. بنابراین با رجوع به بیانات آیت‌الله خامنه‌ای و سیاست‌های کلی انتخابات که توسط ایشان به قوای سه‌گانه ابلاغ شده است، موارد اهم الزامات حقوقی (ایجابی و سلبی) ناظر بر مناظرات انتخاباتی ریاست جمهوری را احصا نموده و حول محور آن، طرح بحث خواهیم کرد. ما در این مقاله، جهت شناخت و درک بهتر نسبت به مناظره، ابتدا مفهومی از مناظرات انتخاباتی، پیشینه تاریخی و نیز حق شهروندان به مناظرات مطلوب را ذکر نموده، سپس به الزامات حقوقی می‌پردازیم.

پژوهش حاضر از نوع تحقیقات کیفی است که با رویکرد تبیینی و روش توصیفی - تحلیلی، بر اساس آرا و اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای و با بهره‌گیری از سخنرانی‌ها و مکتوبات ایشان در پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار، انجام می‌شود.

۱. مفاهیم و کلیات مناظرات انتخاباتی

مناظره از لحاظ لغوی «با هم نظر کردن، یعنی فکر کردن در حقیقت و ماهیت چیزی؛ با هم بحث کردن» (دهخدا، ۱۳۷۷: ۲۱۵۶۲) و در فرهنگ لغت عمید «در امری با هم بحث و گفت‌وگو کردن» معنا شده است (عمید، ۱۳۸۹: ۹۷۸). واژه مناظره در ادبیات مغرب زمین، به معنای «Debate» است که در ترجمه آن گفته‌اند: ۱. مباحثه، مناظره؛ ۲. بحث و جدل، مناقشه؛ ۳. مناظره کردن (بنی‌یعقوب، ۱۳۸۸: ۶۳۲). طبق این معنا، هرچند که مفاهیم «مناقشه، مذاکره، مشاجره و مباحثه» هم مرتبط با این موضوع است، ولی هم‌معنی‌ترین آن‌ها با مناظره، مفاهیم جدل و نقد است (حجتی، ۱۳۹۰: ۱۳). مناظره یا همان «Debate»، واژه‌ای عربی است که به قول مرحوم مظفر در کتاب «المنطق»، «اصل آن، از کلمه یونانی طویبقا» است (مظفر، ۱۳۸۸: ۳۸۲) و ابن‌منظور در کتاب «لسان‌الغیب» ریشه آن را «نَظَرَ، يَنْظُرُ، مَنظَرًا و مَنظَرَةً» می‌داند و در اصل، معنای نظر، دیدن با چشم است (ابن‌منظور، ۱۴۰۵: ۲۱۵).

از لحاظ اصطلاحی، مناظره از روش‌های تربیتی غیرمستقیم است که برای کشف حقایق و شناخت واقعیت‌ها و یکی از محکم‌ترین راه‌های رسیدن به هدف است (منصوری، ۱۳۹۰: ۲۱). عده‌ای از محققین، معنای واژه‌های علم‌المناظره، علم‌المنطق و علم‌الجدل در متون قدیم و جدید را به‌جای یکدیگر به‌کار گرفته‌اند (مالمیر، ۱۳۸۹: ۷). مثلاً مرحوم مظفر در کتاب المنطق، «مجادله و مناظره» را هم‌معنا ترجمه کرده و در حقیقت، با ارائه تعریف منطقی از مناظره گفته است: «گفتاری است بر اساس قواعد و قوانین مشهور، مسلّم و مورد قبول طرف مقابل و با شیوه‌های علمی که با اقامه حجت و برهان، توان نقض آن‌ها از طرف مقابل سلب می‌گردد» (مظفر، ۱۳۸۸: ۳۸۳-۳۸۶). اما تعریفی که در کتاب معروف «المفردات فی غریب القرآن» در باب مناظره آمده است: «مناظره، عبارت است از گفت‌وگو و نکته‌بینی دوجانبه و رودررو در آنچه انسان بدان معتقد است» (راغب اصفهانی، ۱۴۰۴: ۴۹۸) از تمامی تعاریف دیگر ارجحیت دارد، چراکه مناظره، گفت‌وگویی دوطرفه است که در صورت اثبات حقیقت موضوع یا مفهومی، طرف

مقابل ملزم به پذیرش حق خواهد بود. با توجه به تعاریف فوق، در مجموع می‌توان گفت مناظره، مکالمه یا بحث و گفت‌وگویی دوطرفه است که در حضور شخصی به‌عنوان داور جلسه صورت می‌گیرد و هرکدام از آن‌ها تلاش می‌کنند با استدلال و ارائه برهان قاطع، برتری عقیده خویش را به رخ دیگری کشانده و به اثبات برسانند (رزمجو، ۱۳۷۰: ۱۳۳).

فلسفه برگزاری مناظرات انتخاباتی این است که در میان نکات و نقد دیدگاه‌ها، نقاط قوت و ضعف هر دیدگاه برای مخاطب و همچنین داور مناظره، مشخص می‌شود و روش مؤثر برای طرح دیدگاه‌ها و برنامه‌هایی است که به آینده مرتبط می‌شود و به همین دلیل، هنگام کارزارهای انتخاباتی، از قابلیت آگاهی‌بخشی بالایی برخوردار است؛ چراکه مابین تصمیم‌های کلان و برنامه‌های آن‌ها می‌توان خاستگاه فکری نامزدها را بهتر شناخت. (علی محمدی، ۱۳۹۲: ۸۳) با توجه به مفهوم لغوی و اصطلاحی مناظره، صرفاً به سه نمونه تعریف از مناظرات انتخاباتی به شرح ذیل، بسنده خواهیم کرد؛ ۱. قالبی رسمی و چالشی در برابر عموم برای طرح دیدگاه‌ها و عقاید رقبای انتخاباتی؛ ۲. چهارچوبی مباحثه‌بنیاد بین دو طرف راجع به مسائل مربوط به حوزه اختیارات کرسی انتخاباتی مورد رقابت که ابتدا با ردوبدل نظرات یکدیگر مواجه خواهیم شد و سپس قضاوت نهایی آن، توسط شخص دیگری که بین طرفین مناظره‌کننده نقش داور را ایفا می‌کند، بیان می‌شود و ۳. یکی از اشکال تبلیغات انتخاباتی که نامزدها بر اساس ماده (۶۵) قانون انتخابات ریاست جمهوری ایران مصوب (۱۳۶۴) و بند (۳) سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی مورخ ۱۳۹۵/۷/۲۴ آیت‌الله خامنه‌ای با استفاده از امکانات دولتی و شرایط برابر و با توجه به اصل آزادی بیان و اندیشه، به بیان طرح برنامه‌ها و دیدگاه‌های خود راجع به مسائل ملی و بین‌المللی و نقد سازنده نسبت به نظرات دیگر نامزدها، به رقابت سالم با یکدیگر می‌پردازند. البته بدیهی است به دلیل آزادی بیان و اظهارنظر راجع به مسائلی حول محور وضعیت حال و آینده کشور، امکان طرح «وعده‌های ممکن و قانونی»، «وعده‌های ممکن و غیرقانونی» و همچنین طرح «وعده‌های غیرممکن و غیرقانونی» از طرف هرکدام از نامزدها در جلسات مناظره، وجود خواهد داشت که در این صورت، لازم است نهادهای نظارتی، نسبت به محتوای ارائه‌شده، بررسی و نظارت جدی اعمال نمایند.

۲. پیشینه تاریخی

پیشینه تاریخی مناظره‌ها را می‌توان در سال‌های اولیه پس از پیروزی انقلاب اسلامی جست‌وجو نمود. در واقع، نخستین مناظره‌های تلویزیونی که در جمهوری اسلامی ایران برگزار شد، «در چنین شرایط فکری و اجتماعی بود که طی سال‌های ۶۰-۱۳۵۷، بحث آزادی، هرج و مرج و زورمداری، از عمده‌ترین مسائل روز شد» (بهشتی، ۱۳۸۱: ۸).

چند ماه قبل از شهادت آیت‌الله بهشتی^(ره) با حضور آن شهید بزرگوار، دکتر حبیب‌الله پیمان، نورالدین کیانوری و مهدی فتاح‌پور، مناظره‌هایی با عنوان «آزادی، هرج و مرج، زورمداری» از صداوسیما جمهوری اسلامی ایران پخش می‌شد (حجتی، ۱۳۹۰: ۳۱). البته مناظره‌هایی نیز در بین عامه مردم برگزار می‌شد که به مناظره‌های ایدئولوژیک معروف شده بود؛ یک‌طرف آن، آیت‌الله بهشتی^(ره) و آیت‌الله مصباح یزدی^(ره) حضور داشتند و طرف دیگر، نورالدین کیانوری و احسان طبری بودند (دشتی، ۱۳۹۲: ۴۲)؛ اما مطلب مهمی که باید متذکر شد، این است که رسانه‌ای کردن مناظره‌ها، به‌عنوان بخشی از تبلیغات انتخاباتی، به اواخر دهه سال ۱۳۷۰ برمی‌گردد (علی‌محمدی، ۱۳۹۲: ۸). با توجه به اینکه برگزاری مناظره‌های تلویزیونی در عرصه سیاسی، سابقه چندان طولانی ندارد، اما می‌توان سال ۱۳۷۲ را که انتخابات آن مقارن با دومین دوره سازندگی بود، شروع مناظره‌های انتخاباتی نامید؛ انتخاباتی که هاشمی رفسنجانی برای دومین بار نامزد شده بود و حضور در مناظرات را نپذیرفت (علی‌محمدی، ۱۳۹۲: ۸۲). در سال ۱۳۷۶ چهار نامزد حاضر، در گردهمایی مشترکی حضور پیدا کردند و جلسه اصلاً معنا و مفهوم مناظره نداشت و در سال ۱۳۸۰ هم با وجود اینکه شرایطی برای نامزدها فراهم شد تا بتوانند در مقابل یکدیگر به مناظره بپردازند، ولی برخی از آن‌ها حاضر به شرکت در مناظره نشدند. در گذر زمان، با شروع مناظره‌های تلویزیونی، ابتدا نمایندگان نامزدهای دوره نهم ریاست جمهوری، از اوایل اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۴ به مناظره پرداختند، سپس طی دوره‌های بعد، با حضور خود نامزدها در صداوسیما، تبلیغات انتخاباتی، رنگ و بوی جدی‌تر و تندتری پیدا کرد (دارابی، ۱۳۸۸: ۲۲۲). اولین باری که مناظراتی بین کاندیداهای ریاست جمهوری به شکل دو نفره صورت گرفت، سال ۱۳۸۸ بود که در انتخابات بعدی نیز با شکلی متفاوت تکرار شد.

بنابراین، با توضیحاتی که داده شد، سابقه مناظرات انتخاباتی که از طریق صداوسیما پخش می‌شد، به انتخابات نهم ریاست جمهوری بازمی‌گردد و برای اولین بار بعد از انقلاب، در دوره دهم ریاست جمهوری، مناظره‌های سیاسی میان کاندیداها به صورت پخش مستقیم برگزار شد (سعیدی، ۱۳۹۳: ۱۱۱-۱۰۵) در واقع، رسمی‌ترین و درعین‌حال، جدی‌ترین و چالش‌برانگیزترین مناظره‌های تلویزیونی، مناظره‌ای بود که آقایان احمدی‌نژاد، رضایی، کروبی و موسوی برای دستیابی به سکان ریاست جمهوری در برابر افکار عمومی به رقابت و گفت‌وگو با یکدیگر پرداختند (حجتی، ۱۳۹۰: ۳۱). البته با توجه به تعداد نامزدهای مورد تأیید شورای نگهبان، در دوران مختلف و تا انتخابات ریاست جمهوری سال ۱۴۰۳، فارغ از بحث چگونگی تحقق کیفی مناظرات و مطلوب بودن یا عدم مطلوب بودن آن، تغییراتی در اجرای مناظره، سؤالات و غیره ایجاد گردید.

۳. حق برخورداری شهروندان از مناظرات سالم

در حاکمیت دینی و اسلامی، حضور مردم در انتخابات، تزیینی و صوری نیست و مردم در چهارچوب احکام وزین اسلام، نقش اساسی داشته و به‌عنوان تصمیم‌گیر اصلی، تلقی می‌شوند (صابریان، ۱۳۸۶: ۱۰۱)؛ همچنین آزادی سیاسی که از جمله حقوق شهروندی محسوب می‌گردد نیز با مشارکت فعال افراد حائز شرایط رأی دادن، معنادار خواهد بود (سید باقری، ۱۳۹۷: ۴۲). انتخاب‌کنندگان طبق شرایط قانونی مصرح در ماده (۳۵) قانون انتخابات ریاست جمهوری ایران مصوب ۱۳۶۴ و با رأی مستقیم ذکرشده در اصل ۱۱۴ قانون اساسی، می‌توانند در انتخابات، مشارکت سیاسی-حقوقی داشته و حق رأی خود را اعمال نمایند. به همین منظور، هر فرد حق دارد نسبت به نامزدها، اطلاعات دقیقی کسب نماید تا انتخاب شایسته‌ای داشته باشد؛ از جمله مطلع شدن از برنامه‌ها و پیشنهادها در عرصه‌های مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی که از طریق شفاف‌ترین ابزار تبلیغات انتخاباتی مانند جلسات مناظرات، نمایان می‌شود. البته درجه و کیفیت مطلوبیت مناظره بستگی به «مشارکت مؤثر، شفاف و اخلاقی» انتخاب‌کنندگان دارد که یکی از نکات مهم مردم‌سالاری دینی به‌شمار می‌رود. حق برداشتن مناظرات مطلوب، جزئی از لوازم

«حق مشارکت سیاسی شهروندان» در تمثیت امور سیاسی، اجتماعی کشور است که از مفاد اصول (۶) و (۵۶) قانون اساسی، استخراج می‌گردد؛ چراکه مشارکت سیاسی، اولاً، حق هر شهروند جامعه بوده، ثانیاً، تکلیف شرعی هر مسلمانی است که با توجه به اصل (۸) قانون اساسی، باید به جهت نظارت مستمر بر اعمال حاکمان، صورت بگیرد (صابریان، ۱۳۸۶: ۷۹-۹۸).

بنابراین، با برگزاری مناظرات مطلوب به‌عنوان یکی از مصادیق «رقابت سیاسی سالم»^۱ ذیل بند (۸) سیاست‌های کلی انتخابات، این امکان فراهم خواهد شد تا علاوه بر تسهیل شرایط انتخاب اصلح، حقوق رأی‌دهندگان نیز تضييع نگردد.

۴. الزامات حقوقی حاکم بر مناظرات انتخاباتی

۴-۱. آزادی بیان نامزدها

«آزادی بیان»^۲ یکی از حقوق بشری و آزادی‌های مشروع است که علاوه بر بند (۱۹) اعلامیه جهانی حقوق بشر^۳ مبنی بر اینکه هرکسی حق آزادی بیان و عقیده دارد، مطابق با اصل (۹) قانون اساسی نیز هیچ فرد یا دولتی نمی‌تواند موجبات سلب آن را فراهم سازد یا علیه آن، اقدامی صورت بدهد. بدون شک، آزادی بیان در حقوق و قوانین اسلام پذیرفته شده، البته مانند خیلی از حقوق دیگر، باید در چهارچوب قوانین و مقررات کشور تعریف شده باشد و مسلماً اگر محدوده یا ضمانت اجرایی برای نقض آن، در نظر گرفته نشود، نظم اجتماعی و تشکیلات جامعه نیز دچار اختلال خواهد شد.

بر اساس ماده (۶۵) قانون انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۶۴، هر یک از نامزدها حق دارند به‌طور مساوی از صداوسیما برای معرفی و ارائه برنامه‌های خود استفاده نمایند. بنابراین با بهره‌گیری از آزادی بیان حق دارد در مناظرات انتخاباتی شرکت نموده و به بیان مطالب، پیشنهادها و یا نقد سایر نظرات پردازد. مانعی برای اظهارنظر وجود ندارد؛

1. Healthy political competition.

2. Freedom of speech.

3. Universal Declaration of Human Rights.

مگر اینکه محدوده آزادی بیان را نقض کرده و یا سخنی برخلاف واقع یا خلاف شرع گفته شود.

آیت‌الله خامنه‌ای نیز راجع به آزادی بیان در مناظرات که یکی از نعمت‌های جمهوری اسلامی شمرده می‌شود، چنین فرمودند: «آن جهت مثبت، این بود که در این مناظره‌ها و در این گفت‌وگوها و در این گفتارهای تلویزیونی، همه شفاف و راحت حرف زدند، حرف دلشان را بر زبان آوردند، یک سیلابی از نقد و انتقاد به راه افتاد و همه مجبور شدند پاسخ‌گویی کنند. به آن‌ها انتقاد شد، آن‌ها در مقام پاسخ‌گویی برآمدند و از خودشان دفاع کردند» (خامنه‌ای، بیانات، ۸۸/۳/۲۹). صراحت در کلام و بیان از سوی نامزدها می‌تواند راهگشای بسیاری از مشکلات جامعه باشد و سایرین حاضر در مناظره نباید از حریت گفتاری افراد در مقابل عملکرد یا سابقه آن‌ها، واکنش سلبی یا غیرواقعی از خود نشان بدهند. البته این، مانع از دفاع نامزد/ نامزدها از سوابق و اعمال گذشته خود تلقی نمی‌شود و طبق ماده (۶۴) اصلاحی قانون انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۹۱، به آن‌ها فرصت احقاق حق یا دفاع از خود، داده خواهد شد.

۴-۲. التزام عملی نامزدها به رعایت «اخلاق انتخاباتی»^۱

از جمله محدودیت‌های آزادی بیان، نحوه گفتاری آن‌ها در چهارچوب اخلاق است. به عبارتی، در نظام سیاسی اسلام، رقابت سیاسی افراد باید در چهارچوب نظام ارزشی اسلام صورت بگیرد؛ چهارچوبی که رقابت‌های انتخاباتی را بر مبنای رعایت قانون، اخلاق محوری و غیره شکل داده است. اختلاف‌افکنی، تخریب و تضعیف نامزدها، توهین و اتهام به سایر رقیب‌ها، از آسیب‌های رقابت‌های انتخاباتی محسوب شده (مجتبی‌زاده، ۱۴۰۲: ۴۷) و ذیل بند (۵) سیاست‌های کلی انتخابات نیز به مصادیقی از آن، اشاره شده است. آیت‌الله خامنه‌ای نیز در همین زمینه به بیان استثنائات آزادی بیان پرداختند: «بایستی با تادب، با رعایت جهات اخلاقی و جهات شرعی رفتار کرد؛ [نامزدها] حرف‌هایشان را

1. Election ethics

بزنند، متنها بدون اهانت، بدون تهمت، با اخلاق خوب برخورد بکنند؛ این روش کار است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۰۴/۰۷).

ذیل بند (۱) اصل سوم قانون اساسی به «ایجاد محیط مساعد برای رشد فضایل اخلاقی براساس ایمان و تقوی و مبارزه با کلیه مظاهر فساد و تباهی» اشاره شده است. مناظرات انتخاباتی نیز یکی از مواردی است که می‌تواند به گسترش و رشد فضایل اخلاقی در جامعه کمک کند. نامزدها با رعایت اخلاق در مناظره، باید مسیر صحیح و شرعی انتخاب شدن را برای افراد حائز شرایط رأی‌دادن، فراهم سازند. در همین راستا، آیت‌الله خامنه‌ای در سال ۱۴۰۰ فرمودند: «ملاحظات اخلاقی جداً رعایت بشود؛ یعنی واقعاً اگر چنانچه نامزدهای انتخابات ما، هم در مناظراتشان، هم در مصاحبه‌هایی که با آنها می‌شود، سؤال و جواب‌هایی که با آنها می‌شود، اخلاق اسلامی را رعایت بکنند، این سرریز می‌شود در جامعه، آحاد مردم ملاحظات اخلاقی را یاد می‌گیرند و رعایت می‌کنند؛ این سرمشقی برای آنها خواهد شد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۰۳/۰۶). بنابراین، صرف حضور در مناظرات و بدون رعایت اخلاق انتخاباتی، قابل قبول نیست و التزام عملی همه نامزدها به رعایت آن، بخشی از انتظارات ایشان بوده تا در عین صداقت، شفافیت و اخلاق‌مداری در گفتار، مسیر انتخاب رأی‌دهندگان نیز منحرف نشود.

۳-۴. التزام عملی نامزدها به اصل حاکمیت قانون

اصل «حاکمیت قانون»^۱ یکی از مهم‌ترین اصول مقبول در قوانین اساسی کشورهای جهان است که در نتیجه آن، همه ملت در برابر قوانین، مساوی تلقی می‌شوند. قانون اساسی ما نیز با تحدید وظایف و اختیارات کارگزاران و برابر شمردن آنها با ملت و نیز با پیش‌بینی نظارت‌های گوناگون بر عملکرد حکمرانان، اصل حاکمیت قانون را به رسمیت شناخته است (راعی و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۲۳). قانون، ضمانتی جهت تأمین حقوق و آزادی‌ها است و تکلیف قانون‌محوری در مرحله تبلیغات، بسیار حائز اهمیت خواهد بود (حبیب‌نژاد و دیگران، ۱۳۹۷: ۷۵-۷۶). ایجاد حدّ و مرز آزادی بیان در مناظرات، جزو اموری است که

^۱. Rule of Law

متأسفانه در قوانین و مقررات کشور، ذکر نشده و تاکنون، قانون‌گذار به این امر مهم، اهمیتی نداشته و تنها به جنبه جرم‌انگاری و اعمال مجازات در صورت ارتکاب جرم و یا تخلف، بدان پرداخته است. اعتقاد به حاکمیت قانون مخصوصاً قانون اساسی کشور، دغدغه و تأکید آیت‌الله خامنه‌ای بوده و خطاب به نامزدها چنین فرمودند: «کسی که می‌خواهد وارد میدان ریاست جمهوری شود و داوطلب نشستن بر مسند ریاست جمهوری کشور است، بایستی به اسلام معتقد باشد، به رأی مردم معتقد باشد، به قانون اساسی معتقد باشد؛ این‌ها را بایستی اعتقاد داشته باشد، و آلاً [اگر] نداشته باشد که خب شایسته این معنا نیست. حرف‌هایی گاهی شنیده می‌شود که متناسب با این وظیفه مهم نیست؛ این را ما درخواست داریم و جداً مطالبه می‌کنیم که رعایت کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۲/۱۲). مناظرات، به‌نوعی محلی برای تمرین رعایت یا عدم رعایت قانون توسط نامزدها است. نامزد/ نامزدهایی که از قانون تمرّد کنند، مسلماً در زمان صدارت بر کرسی ریاست جمهوری نیز قادر به اجرای قانون و یا پذیرش قوانین و مقررات کشور نخواهند بود.

۳-۴. عدم وعده‌های غیرقانونی

یکی از مواردی که منجر به افزایش آرای ملت خواهد شد، وعده‌هایی است که در مناظرات به مردم داده می‌شود. البته باید متوجه بود چقدر از این وعده‌ها، کارشناسی شده است و چه مقدار در چهارچوب قانون و وظایف ریاست جمهوری است. فارغ از هر دو مسئله، نامزدها نباید صرفاً به جهت جذب رأی اکثریت، برنامه یا طرح‌هایی را به ملت ارائه کنند که بعداً متوجه شوند برخی از موارد وعده داده شده، در توان اجرایی و یا جزو وظایف و تکالیف رئیس‌جمهور نبوده و نیست. البته قوانین و مقررات خاصی جهت مقابله با وعده‌های غیرقانونی، پیش‌بینی نشده، اما بر اساس برخی از اصول قانون اساسی یا برخی از بندهای سیاست‌های کلی انتخابات، می‌توان مبنای حقوقی مقابله با وعده‌های غیرقانونی و لزوم عمل به وعده‌های قانونی را در نظر گرفت. در این امر مهم باید ضمانت اجرای ویژه، در شرایط خاص و بدون هرگونه سوءاستفاده، در قالب فرایند قضایی یا شبه‌قضایی و بررسی مستند و مستدل همراه اصول و قواعد دادرسی منصفانه نیز صورت بگیرد

(اسماعیلی و دیگران، ۱۳۹۵: ۱۳۵). به همین منظور، ایشان بابت ضرر داشتن وعده‌های غیرقانونی و یا انجام‌نشدنی، به‌عنوان یک تذکر جدی فرمودند: «من یک توقعی هم از خود نامزدهای محترم دارم که عرض بکنم؛ وعده‌هایی را که مطمئن نیستند می‌توانند آن‌ها را انجام بدهند، ندهند؛ این وعده‌ها به ضرر کشور است؛ چرا؟ برای اینکه شما یک وعده‌ای می‌دهید، بعد اگر به فرض، به ریاست جمهوری رسیدید، آن وعده را عمل نمی‌کنید، مردم را دلسرد می‌کنید، مردم را نسبت به نظام دلسرد می‌کنید، مردم را نسبت به انتخابات دلسرد می‌کنید؛ بنابراین دادن وعده‌هایی که نامزدها مطمئن نیستند که بتوانند این وعده‌ها را عمل کنند، جایز نیست؛ البته وعده‌هایی را که قطعاً روشن است، مسلم است، واضح است و اهل فن تأیید می‌کنند که قابل تحقق است، بدهید، اما اینکه ما فلان کار را انجام می‌دهیم و مانند این‌ها ... این وعده‌هایی را که پشتوانه عملی ندارد، نباید داد؛ چون بعداً موجب دلسردی مردم خواهد شد و این گناه است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴/۰۳/۱۴۰۰).

ایشان قبل‌تر نیز به ارائه نکردن شعارهای غیرواقعی نیز هشدار داده و گفته بودند: «شعارهای غیرواقع‌بینانه هم داده نشود. شعارهای غیرواقع‌بینانه گاهی ممکن است فریب مردم تلقی بشود. با توجه به امکانات کشور و واقعیات کشور بایستی شعار داد و وعده داد؛ این جوری بایستی عمل کرد» (خامنه‌ای، بیانات، ۰۶/۰۳/۱۴۰۰). با توجه به اهمیت موضوع مذکور، ذیل بند (۵) سیاست‌های کلی انتخابات نیز به «وعده‌های خارج از اختیارات قانونی» اشاره شده و باید در قانون‌گذاری یا اصلاح قانون انتخابات ریاست جمهوری مصوب ۱۳۶۴، بدان تصریح شده و ضمانت اجرای کافی و متناسبی برای آن در نظر گرفته بشود. ضمن اینکه در بند (۳) جزء «ب» از ضوابط و چهارچوب‌های تولید برنامه‌های تبلیغات قانونی نامزدهای چهاردهمین دوره ریاست جمهوری نیز «برنامه‌ها یا وعده‌های انتخاباتی فراتر از چهارچوب قانون اساسی و حدود مقرر در سایر قوانین موضوعه»، به‌عنوان یکی از مواردی مطرح شده است که نباید در برنامه‌های تولیدی و زنده (مستقیم)، مورد استفاده نامزدها قرار بگیرد.

۴-۵. تعهد نامزدها نسبت به مسائل اساسی کشور

طبق آیه «وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا»^۱، وفای به عهد، اصل اساسی و دستوری بین است و انسان در برابر عهد خود، متعهد و مکلف شناخته می‌شود. بنابراین، در صورت تعهد، تکالیفی بر ذمه افراد تحمیل خواهد شد و نقض آن موجب ترک فعل و یا در مواردی، مستوجب اعمال مجازات است. تعهد یک رابطه حقوقی یا وضعیت حقوقی است که فرد را ملزم به انجام فعل نفی یا اثباتی می‌کند. رابطه حقوقی که به موجب آن شخص در برابر دیگری مکلف به انتقال، تسلیم مال و یا انجام دادن کاری می‌شود که سبب ایجاد آن، رابطه عقل یا ایقاع یا الزام قهری است (کاتوزیان، ۱۳۷۶، ج ۱: ۱۰۸). در راستای اهمیت انتخاب نامزد اصلح، کلیه نامزدها باید نسبت به برنامه‌ها، طرح‌های پیشنهادی و اصولی خود، تعهد اجرایی داشته باشند. صرف ادعای بدون سند و مدرک، نمی‌توان به آن‌ها اعتماد کرد. به همین منظور، آیت‌الله خامنه‌ای به مناسبت سی‌ودومین سالگرد رحلت امام خمینی^(ره) در حرم مطهر ایشان فرمودند: «نامزدهای محترم تصمیم بگیرند که اگر چنانچه پیروز شدند و توانستند به مقصود برسند، خودشان را متعهد بدانند اولاً، به عدالت اجتماعی، به کاهش فاصله فقیر و غنی متعهد بدانند؛ یعنی این کار را جزو اساسی‌ترین کارهای خودشان بدانند؛ ثانیاً، مبارزه با فساد؛ بدون رودربایستی، بدون ملاحظه، خودشان را متعهد بدانند به اینکه با فساد مبارزه کنند؛ خودشان را متعهد بدانند به اینکه تولید داخلی را تقویت کنند» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۳/۱۴). عدم وجود ضمانت اجرای کافی و مناسب جهت اجرایی نکردن تعهد پس از تصدی کرسی ریاست جمهوری، مسلماً یکی از عوامل تضييع حقوق رأی‌دهندگان تلقی خواهد شد و این، مستلزم اصلاح قانون انتخابات ریاست جمهوری و نظارت دقیق و مؤثر بر ابعاد آن است.

۴-۶. عدم تهمت به دیگران

ذیل بند (۵) سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی ۱۳۹۵/۰۷/۲۴ توسط آیت‌الله خامنه‌ای، به «ممنوعیت هرگونه تخریب، تهدید، تطمیع و فریب» اشاره شده که به نوعی، قرائن و

۱. آیه (۳۴) سوره مبارکه اسراء.

زمینه‌هایی برای تهمت به دیگران شمرده می‌شود؛ ضمن اینکه در بند (۷) از جزء «ب» ضوابط و چهارچوب‌های تولید برنامه‌های تبلیغات قانونی نامزدهای چهاردهمین دوره ریاست جمهوری که توسط ستاد انتخابات رسانه ملی منتشر شد، به «بیان مطالب خلاف واقع، افترا، توهین و تخریب سایر نامزدها و اشخاص حقیقی یا حقوقی» نیز اشاره گردید. در همین راستا، ایشان فرمودند: «انتخابات را صحنه جنگ قدرت قرار ندهید. نگاه نکنید به آن چیزی که در آمریکا و بعضی کشورهای اروپایی معمول است که برخوردهای اهانت‌آمیز آبرویشان را برد. ما در گذشته هم هر وقتی که نامزدها در مناظرات تلویزیونی و غیره روش اهانت و توهین و تهمت و تخریب طرف مقابل و ترساندن مردم از رقیب را دنبال کردند، کشور به نحوی ضرر کرد؛ در گذشته هم این جور بوده. این جور نباشد که مردم را از رقیب بترسانیم که اگر او بیاید، چنین خواهد شد، چنین خواهد شد. میدان انتخابات، میدان مسابقه خدمت است. قرآن به ما دستور می‌دهد: «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ»؛^۱ دنباله کار نیک باهم مسابقه بدهید و پیش بروید؛ با این نگاه بایستی به انتخابات نگاه کنند. نفرت پراکنی و اتهامات چنین و چنان [نباشد]» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۰۳/۰۶). در جای دیگر فرمودند: «نامزدهای انتخاباتی به یکدیگر اهانت نکنند؛ خب، جنابعالی نامزد هستید، معتقدید که آدم صالحی هستید، آدم برجسته‌ای هستید؛ بسیار خوب، از خودتان هر چه می‌خواهید تعریف کنید، بکنید؛ اما به رقیبتان اهانت نکنید، به رقیبتان تهمت نزنید، از رقیبتان غیبت هم نکنید؛ تهمت و افترا یعنی نسبتی بدهید که واقعیت ندارد، [اما] غیبت یعنی نسبتی بدهید که واقعیت دارد؛ غیبت هم نباید بکنید؛ این هم یک وظیفه و یک معیار است برای سلامت انتخابات» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۹۴/۱۰/۳۰).

قانون‌گذار، کمیسیون بررسی تبلیغات انتخابات را موظف کرده است که طبق ماده (۶۴) قانون انتخابات ریاست جمهوری، اگر ضمن «مناظره»، هر یک از نامزدها در خصوص سایر نامزدها یا اشخاص حقیقی و حقوقی، مطالب توهین‌آمیز، هتک حرمت و یا مغایر با قوانین رسمی کشور را بیان کند، به میزان مناسب و عادلانه، زمانی را جهت پاسخ‌گویی در نظر بگیرد. بر اساس ماده (۷۱) قانون مذکور، داوطلبان ریاست جمهوری به هیچ‌وجه مجاز

۱. آیه ۱۴۸ سوره مبارکه بقره.

به هتک حرمت و حیثیت دیگر نامزدهای انتخاباتی نیستند؛ از طرفی چنانچه در حین مناظرات، افرادی (نامزد یا شخص خارج از مناظره) مورد توهین و افترا و هتک حرمت قرار بگیرند، طبق ماده (۶۴) همان قانون، فرصت احقاق حق به دیگری داده می‌شود و متخلف طبق مقررات، مجازات خواهد شد. البته بر اساس ماده (۶۹۷) قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، هرکسی با نطق در مجامع، به کسی، امری را صریحاً نسبت دهد که مطابق قانون، آن امر، جرم محسوب بشود و نتواند صحت آن اسناد را ثابت کند، به غیر از موارد موجب حد، به جزای نقدی درجه شش، محکوم خواهد شد. این نوع از مجازات می‌تواند مشمول داوطلب یا داوطلبانی که در حین مناظره، به دیگران افترا می‌زنند، بشود.

۴-۷. برنامه محور بودن نامزدها

رأی‌دهندگان برای رأی به نامزد اصلح، به راه‌حل‌های مناسب هرکدام از آن‌ها می‌نگرند و با توجه به فضای موجود جامعه، باید به نامزدی که طرح یا برنامه قابل توجهی برای برون‌رفت از مسائل اقتصادی، اجتماعی و غیره دارد، رأی بدهند. بدیهی است برنامه‌ها باید واضح، قابل اجرا و در چهارچوب قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام باشد. شرکت و حضور نامزد بدون برنامه می‌تواند موجب اتلاف وقت ملت تلقی گردد. برای این مورد باید از قبل تدبیری اندیشیده شود؛ چنانکه برای تأیید صلاحیت وی، یکی از مواردی که شورای نگهبان باید رعایت کند، احراز برنامه او است (بند ۶ ماده ۲ مصوبه شورای نگهبان راجع به تعاریف رجل سیاسی و مذهبی).^۱ داشتن برنامه، یکی از تکالیف نامزدها است و از طرفی جزو حقوق رأی‌دهندگان نیز به‌شمار می‌رود؛ چراکه قرار نیست نامزدهای مورد تأیید شورای نگهبان، صرفاً هم‌جناح بودن، قومیت‌گرایی و غیره، به رقابت سیاسی پرداخته و یکی از آن‌ها آرای اکثریت را کسب نماید. در این زمینه و به جهت تأکید بر برنامه‌محور بودن، آیت‌الله خامنه‌ای فرمودند: «خیلی از برادران که در این میدان وارد می‌شوند، از بسیاری از ظرفیت‌های کشور شاید خیلی مطلع هم نباشند؛ بدون اینکه حالا محاسبه درستی شده باشد، یک‌چیزی می‌گویند، یک حرفی می‌زنند، یک وعده‌ای می‌دهند. این‌ها

۱. «ماده ۲- شرایط و معیارهای لازم جهت تشخیص رجل سیاسی مذهبی و مدیر و مدبر بودن نامزدهای ریاست‌جمهوری عبارتند از: ارائه برنامه‌ها و خط‌مشی‌های اجرایی در چهارچوب صلاحیت و اختیارات قوه مجریه مبتنی بر اسناد بالادستی از جمله قانون اساسی و سیاست‌های کلی نظام.»

خوب نیست، بایستی برنامه ارائه بشود به معنی واقعی کلمه؛ بایستی جوری باشد که کارشناسان وقتی نگاه می‌کنند به حرف‌زدن کسی که داوطلب است و حرف می‌زند با مردم، در دلشان تصدیق کنند که این حرف، حرف متقن و خوبی است» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۴۰۰/۰۲/۱۲).

نکته مهم این است که در برخی موارد، نامزدهای با برنامه، اغلب برنامه‌هایشان یا نادیده گرفته می‌شود یا کمرنگ‌تر نمایان می‌شود؛ این قطعاً نمی‌تواند ما را به انتخاب اصلح هدایت کند. یکی از راهکارهای حقوقی این است که مجری مناظره باید در قالب تذکر و اخطار قانونی، مناظره را مدیریت کند. البته ناگفته نماند با توجه به نهاد قانونی «کمیسیون بررسی تبلیغات انتخابات» که مطابق با ماده (۶۲) قانون انتخابات ریاست جمهوری به‌منظور تضمین برخورداری یکسان نامزدها از امکانات عمومی تشکیل می‌شود، نظارت کمیسیون مذکور باید نسبت به این موارد، جدی و اثرگذار بوده و اجازه ندهد خللی در روند برگزاری جلسه وارد شود.

۸-۴. حق بر انتقاد منصفانه و عالمانه

انتقاد، یکی از مهم‌ترین مظاهر آزادی بیان و محک مناسبی برای سنجش مردمی بودن نظام سیاسی کشور تلقی می‌شود. در نظام اسلامی که رضایت عمومی نیز مد نظر حکمرانان جامعه خواهد بود، نقد حاکمان یا نقد رفتار حاکمان، نوعی حقوق شهروندی یا تکلیف آنان به‌شمار می‌آید (نجفی و دیگران، ۱۳۹۴: ۱۴۹). نقدی که منتج به رشد و پیشرفت جامعه بشود، قطعاً منصفانه و سازنده است و نباید مورد هجمه قرار بگیرد. حق بر انتقاد از سایر نامزدها، جزء حقوق شهروندی است که هم نامزدها و هم دیگران باید از آن بهره‌مند شوند. نامزدها با توجه به سابقه، فعالیت‌ها و کارنامه‌ای که دارند، حق دارند نسبت به برنامه سایرین، ایراد وارد کنند؛ البته این‌ها نباید غیرمنصفانه و غیرعلمی باشد. بنا به فرمایش آیت‌الله خامنه‌ای «نباید از آزادی ترسید و از مناظره گریخت و نقد و انتقاد را به کالای قاچاق و یا امری تشریفاتی، تبدیل کرد؛ چنانچه نباید به‌جای مناظره، به جدال،

گرفتار آمد و به جای آزادی، به دام هتاکی و مسئولیت‌گریزی لغزید» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۱/۱۱/۱۶).

مناظره نباید محل منازعه باشد، باید محلی برای پرداختن به چگونگی حل مسائل اصلی کشور با توجه به دیدگاه‌های مختلف افراد باشد. ایشان بعد از مناظرات سال ۱۳۸۸ هم فرمودند: «در مواردی انسان می‌دید که در این مناظره‌ها، جنبه منطقی مناظره ضعیف می‌شد؛ جنبه احساساتی و عصبی پیدا می‌کرد؛ جنبه تخریبی غلبه پیدا می‌کرد؛ سیاه‌نمایی وضع موجود به شکل افراطی در این مناظره‌ها دیده شد؛ سیاه‌نمایی دوره‌های گذشته هم در این مناظره‌ها مشاهده شد؛ هر دو بد بود. اتهاماتی مطرح شد که در جایی اثبات نشده است؛ به شایعات تکیه شد، بی‌انصافی‌هایی احیاناً دیده شد؛ هم بی‌انصافی نسبت به این دولت با این همه حجم خدمت و هم بی‌انصافی نسبت به دولت‌های گذشته و دوران سی ساله. آقایان در خلال صحبت، احساساتی شدند و لابه‌لای حرف‌های خوب، حرف‌هایی هم که خوب نبود، گفته شد» (خامنه‌ای، بیانات، ۱۳۸۸/۰۳/۲۹). بنابراین، بیان احساسات و طرح اتهامات نباید جایگزین انتقادات منصفانه و عالمانه بشود، مخصوصاً در جلسات مناظرات که می‌تواند بخش قابل توجهی از آرای ملت را تغییر بدهد و نقشه رئیس‌جمهور آینده کشور را نمایان کند.

۵. نتیجه‌گیری و پیشنهاد

برگزاری مناظره در چهارچوب قانون، یکی از لوازم حق مشارکت سیاسی و فعال رأی‌دهندگان و ترغیب آن‌ها به حضور حداکثری در انتخابات محسوب می‌شود که از مفاد اصول (۶) و (۵۶) قانون اساسی، استخراج می‌گردد؛ چراکه مشارکت سیاسی، یک حق شهروندی تلقی شده و تکلیف شرعی مسلمانان است که با توجه به اصل (۸) قانون اساسی، نسبت به اعمال حاکمان، نظارت مردمی داشته باشند.

مناظرات انتخاباتی به‌عنوان یکی از ابزارهای مؤثر تبلیغات انتخاباتی، مستلزم رعایت نکات حقوقی است که علاوه بر التزام عملی نسبت به آن‌ها توسط نامزدها و نهادهای ذی‌ربط، باید نسبت به اجرایی‌شدن آن‌ها نیز نظارت مؤثری صورت بگیرد. هرکدام از

نامزدها که نسبت به الزامات حقوقی مناظرات، بی تفاوت باشد یا خللی در روند جلسات مناظرات ایجاد نماید، دستگاه نظارتی و قضایی باید اقدام قانونی را انجام بدهند.

از جمله الزامات حقوقیِ ایجابی می‌توان به آزادی بیان، التزام عملی نامزدها به رعایت اخلاق انتخاباتی و اصل حاکمیت قانون، تعهد آن‌ها نسبت به مسائل اساسی کشور، برنامه‌محور بودن نامزدها و حق بر انتقاد داشتن، اشاره نمود. اینکه نامزدها باید نسبت به عدم وعده‌های غیرقانونی و یا خارج از اختیارات قانونی خود، اهتمام جدی داشته باشند و یا اینکه نباید به سایر داوطلبان و یا افراد خارج از میز مناظره، تهمت بزنند، جزو الزامات حقوقی سلبی در پرتو اندیشه‌های آیت‌الله خامنه‌ای تلقی می‌شود.

نامزدها باید نسبت به مسائل اساسی کشور تعهد بدهند که آن‌ها را به بهترین نحو و با مشارکت مردم انجام خواهند داد و باید در جلسات مناظره صرفاً به اصل مطلب بپردازند و آنجا محلی برای راه‌حل‌های مفید و کارشناسی شده جهت رفع مشکلات جامعه باشد و نه جایگاهی برای تهمت به نامزدها و یا افرادی که در جلسات مناظره حضور ندارند. یکی دیگر از الزامات حقوقی، با برنامه بودن نامزدها است. چنانچه برنامه‌ای راجع به مسائل اساسی کشور از سوی یک یا چند نامزد مطرح نشود، هدف اصلی مناظره تحقق نخواهد یافت؛ چراکه هدف اول، شناخت نامزد از طریق ارائه برنامه‌ها و راهکارهای پیشنهادی او است. آخرین مورد از بایدهای حقوقی، حق بر انتقاد منصفانه و عالمانه از سوی نامزدها است. اساس مطالبی که در مناظرات بیان می‌شود، مستلزم آن است که دیدگاه‌های مختلفی راجع به آن بحث‌ها مطرح گردد. البته انتقادی که غیرمنصفانه یا غیرمنطقی باشد، جایگاهی در مناظرات نخواهد داشت و نمی‌تواند مسیر انتخاب اصلح را تسهیل نماید.

پیشنهادها

به نظر می‌رسد با توجه به اهمیت موضوع مناظرات و عدم تقنین آن توسط قانون‌گذار و در راستای اجرایی شدن بند (۸) سیاست‌های کلی انتخابات مبنی بر «تعیین قواعد و ضوابط رقابت سیاسی سالم به منظور افزایش مشارکت و حضور آگاهانه و با نشاط مردم و کمک به انتخاب اصلح»، لازم و ضروری است در «لایحه جامع انتخابات» که در تاریخ

۱۳۹۷/۱۱/۰۳ هیئت‌وزیران با قید یک‌فوریت به تصویب رسیده، با درج دو ماده ذیل مبحث مناظرات، اصلاحاتی صورت بگیرد.

ماده (۱) ناظر به «محتوای مناظره» است که به شرح ذیل است:

ماده ۱- مناظره

یکی از ابزارهای مؤثر تبلیغات انتخاباتی است که نامزدها می‌توانند با استفاده از امکانات دولتی و در شرایط برابر، در مناظره شرکت نموده و با توجه به اصل آزادی بیان و اندیشه و ملتزم‌بودن آن‌ها به رعایت اخلاق انتخاباتی و احترام به حاکمیت قانون، به بیان طرح برنامه‌ها، دیدگاه‌ها و وعده‌های در چهارچوب قانون پرداخته و در صورت هرگونه انتقاد نسبت به فضای موجود در کشور و یا نظرات سایر نامزدها، ضمن رعایت زمان فرصت تبلیغاتی، به نقد جدی، منصفانه و راهگشا بپردازند.

ماده (۲) ناظر به تشکیل کمیسیون مناظرات انتخاباتی است که به شرح ذیل خواهد

بود:

ماده ۲- کمیسیون مناظرات

جهت برگزاری مناظره‌ها و شفافیت روند جلسات، کمیسیونی متشکل از نمایندگان

احزاب و گروه‌های سیاسی فعال و یک نماینده به‌عنوان نماینده تشکل‌های مستقل مردمی، تشکیل خواهد شد.

فهرست منابع:

- قرآن کریم
- ابن منظور، ابوالفضل جمال‌الدین محمد بن مکرم، (۱۴۰۵) هـ ق، «لسان‌العرب»، قم: نشر ادب، جلد پنجم.
- بنی‌یعقوب، جواد، (۱۳۸۸)، «فرهنگ واژگان و اصطلاحات حقوقی، سیاسی، اداری»، تهران: انتشارات جنگل، چاپ دوم، جلد اول.
- بهشتی، شهید سید محمد، (۱۳۸۱)، «آزادی، هرج و مرج، زورمداری»، تهران: بنیاد نشر آثار و اندیشه‌های شهید آیت‌الله دکتر بهشتی، نشر بقعه.
- حاجتی، سید رضا، (۱۳۹۰)، «گفتمان مناظره‌ای، بررسی سازوکارها و ساختار گفتمانی مناظره‌های تلویزیونی»، تهران: نشر ساقی، چاپ اول.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۸/۰۳/۲۹)، بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۰۴/۰۷)، بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۰۳/۰۶)، بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان مجلس شورای اسلامی.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۰۲/۱۲)، سخنرانی تلویزیونی خطاب به ملت ایران.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۰۳/۱۴)، سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی‌ودومین سالگرد رحلت امام خمینی (ره).
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۴/۱۰/۳۰)، بیانات در دیدار متصدیان برگزاری انتخابات.
- خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۸۱/۱۱/۱۶)، پاسخ به نامه جمعی از دانش‌آموختگان و پژوهشگران حوزه علمیه در مورد کرسی‌های نظریه‌پردازی.
- دارابی، علی (۱۳۸۸)، «رفتار انتخاباتی در ایران (الگوها و نظریه‌ها)»، تهران: انتشارات سروش، چاپ پنجم.
- دشتی، محمد، (۱۳۹۲)، «سایه سنگین اقتصاد و سیاست بر فرهنگ و ارتباطات؛ نیم‌رخ مناظره‌های انتخاباتی ۹۲»، ماهنامه مدیریت ارتباطات، شماره ۳۸.
- دهخدا، علی‌اکبر (۱۳۷۷)، «لغت‌نامه»، زیر نظر دکتر معین و دکتر شهیدی، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره جدید.

- راغب اصفهانی، ابوالقاسم حسین‌بن‌محمد، (۱۳۹۰)، «المفردات فی غریب القرآن»، قم: دفتر نشر نوید اسلام، چاپ سوم.
- رزمجو، حسین، (۱۳۷۰)، «انواع ادبی و آثار آن در زبان فارسی»، مشهد: مؤسسه چاپ و انتشارات آستان قدس رضوی، چاپ اول.
- سعیدی، زهرا (۱۳۹۳)، «بررسی تأثیرات مناظره‌های تلویزیونی در انتخابات دهم و یازدهم ریاست جمهوری (مطالعه موردی شهر تهران)»، فصلنامه مطالعات انتخابات، سال ۳، شماره ۷ و ۸، صص ۱۰۵-۱۲۷
- سید باقری، سید کاظم (۱۳۹۷)، «حق مشارکت شهروندان و آزادی سیاسی با تأکید بر قرآن کریم»، پژوهش‌های سیاست اسلامی، سال ۶، شماره ۱۴، صص. ۴۱-۶۵
- علی‌محمدی، محبوبه (۱۳۹۲)، «آموزه‌های اسلامی مناظره و چگونگی کاربرد آن در مناظره‌های انتخاباتی»، تهران: انتشارات و اطلاع‌رسانی مرکز پژوهش و سنجش افکار صداوسیما.
- عمید، حسن، (۱۳۸۹)، «فرهنگ فارسی»، تهران: انتشارات راه رشد، چاپ اول.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۷۶)، «قواعد عمومی قراردادها»، ج ۱، تهران: نشر یلدا، چاپ دوم.
- مظفر، محمدرضا، (۱۳۸۸) هـ ق، «المنطق»، قم: انتشارات جامعه مدرسین قم، جلد اول.
- منصوری، محمدرضا، (۱۳۹۰)، «حکایات و مناظرات»، قم: انتشارات طوبای محبت، چاپ اول.
- نحوی، سید سیف‌الله (۱۳۹۴)، «احکام انتخابات»، قم: نشر بهار دل‌ها.

پایان‌نامه‌ها

- مالمیر، محمد، (۱۳۸۹)، «بررسی و تحلیل گفتمان مناظره‌ای در نامه‌های نهج‌البلاغه»، پایان‌نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد، همدان: دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بوعلی سینا.

مقاله‌ها

- اسماعیلی، محسن؛ حبیب‌نژاد، سید احمد (۱۳۹۵)، «مبانی فقهی حقوقی لزوم عمل به وعده‌های انتخاباتی و مقابله با وعده‌های دروغین» دوره ۴۷، شماره ۱، صص ۱۵۰-۱۳۵.
- باقری خوزانی، محمدحسن؛ عطریان، فرامرز؛ مسعود، غلامحسین (۱۴۰۲)، «واکاوی شاخصه‌های تضمین شفافیت در انتخابات ریاست جمهوری (مطالعه ابعاد ناظر به نامزدهای انتخاباتی)»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، دوره ۱۲، شماره ۴۱، صفحه ۱۲۷-۱۵۰.
- حبیب‌نژاد، سید احمد؛ عامری، زهرا (۱۴۰۰)، «مطالعه تطبیقی نظام حقوقی حاکم بر ممنوعیت مداخله بیگانگان در انتخابات (با نگاهی به ایران)»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال ۱۰، زمستان ۱۴۰۰، شماره ۳۴، صص ۱۳۳-۱۶۰.
- حبیب‌نژاد، سید احمد؛ داوودی، حدیثه (۱۳۹۷)، «الگوی تبلیغات انتخاباتی ایران در پرتو مؤلفه‌های تبلیغات انتخاباتی شایسته»، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال هفتم، شماره ۲۰، صص ۷۱-۹۱.
- راعی، مسعود؛ عطریان، فرامرز (۱۳۹۱)، «حاکمیت قانون و احکام حکومتی در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران»، حکومت اسلامی، سال (۱۷)، شماره ۱ (پیاپی ۶۳)، صص ۱۴۶-۱۲۳.
- صابریان، علیرضا (۱۳۸۶)، «مشارکت سیاسی در نظام اسلامی؛ حق یا تکلیف؟»، فصلنامه دین و سیاست، شماره ۱۳-۱۴، صص ۷۹-۱۰۳.
- مجتبی‌زاده، علی (۱۴۰۲)، «بایسته‌ها و نبایسته‌های رقابت‌های انتخاباتی»، نشریه پاسخ، شماره ۳۲، صص ۶۶-۴۷.
- نجفی، محمدجواد؛ مفتاح، محمدهادی؛ موحدی ساوجی، محمدحسن (۱۳۹۴)، «حق انتقاد از منظر قرآن و سنت»، مجله قرآن، فقه و حقوق اسلامی، سال دوم، شماره ۳، صص ۱۷۰-۱۴۹.

قوانین و اسناد حقوقی

- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۸

- سیاست‌های کلی انتخابات ابلاغی مورخ ۱۳۹۵ توسط آیت‌الله خامنه‌ای
- قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران مصوب ۱۳۶۴ مجلس شورای اسلامی
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲ مجلس شورای اسلامی
- «تعریف، معیارها و شرایط لازم برای تشخیص رجل سیاسی، مذهبی و مدیر و مدبّر بودن نامزدهای ریاست جمهوری» مصوب ۱۴۰۰ شورای نگهبان
- «ضوابط و چهارچوب‌های تولید برنامه‌های تبلیغات قانونی نامزدهای چهاردهمین دوره ریاست جمهوری» مصوب ستاد انتخابات رسانه ملی در سال ۱۴۰۳
- اعلامیه جهانی حقوق بشر مصوب ۱۹۴۸ میلادی

پایگاه‌های اطلاع‌رسانی

- دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله خامنه‌ای به آدرس:
www.farsi.khamenei.ir